

■ УДК 271.2-43-428-242.6.1

П. О. Попова, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

ІДЕАЛ СВЯТОСТІ В КОНТЕКСТІ МОЛИТОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВОСЛАВ'Я

Досліджено ідеал святості в контексті православної молитви. Святість визначає парадигму духовних цінностей суспільства, тому актуальним є дослідження цього культурного конструкта. Ключовим моментом у досягненні ідеалу святості є молитва. Святість виконує функцію ідейно-смыслового базису молитви.

Ключові слова: святість, молитва, цінність, ідеал, аскеза, смирення.

П. А. Попова, аспірант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ІДЕАЛ СВЯТОСТІ В КОНТЕКСТЕ МОЛИТВЕННОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВОСЛАВІЯ

Исследован идеал святости в контексте православной молитвы. Святость определяет парадигму духовных ценностей общества, и поэтому актуальным является исследование этого культурного конструкта. Ключевым моментом в достижении идеала святости является молитва. Святость выступает в качестве идейно-смыслового базиса молитвы.

Ключевые слова: святость, молитва, ценность, идеал, аскеза, смирение.

P. O. Popova, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE IDEAL OF HOLINESS IN THE CONTEXT OF THE PRAYER CULTURE OF ORTHODOX CHRISTIANITY

The paper studies the ideal of holiness in the context of Orthodox prayer. Holiness defines the paradigm of spiritual values for the society, and therefore it is relevant to study this cultural construct. The key point in achieving the ideal of holiness is a prayer. Holiness stands as the ideological and semantic basis of a prayer.

Key words: holiness, prayer, value, ideal, asceticism, humility.

Постановка проблеми. Культурний розвиток сучасного українського суспільства актуалізує проблему стимулюючого впливу християнських цінностей та ідеалів на моральне вдосконалення особистості. В умовах сучасної соціокультурної ситуації особистість не завжди обирає гуманістичні ціннісні орієнтири та моделі поведінки. У зв'язку з цим набуває актуальності значення християнства для вирішення проблем, пов'язаних з моральним розвитком особистості, яке не тільки пропонує систему вищих духовних цінностей, а й демонструє зразки їх утілення в певних персоналізованих образах.

У православ'ї інтегративною основою духовних цінностей людини є ідеал святості. Православ'я акумулювало у феномені святості критичне

ставлення людини до самої себе і до життя. Таким чином, дослідивши цей концепт, можна визначити ціннісні орієнтири, соціально-етичні норми, світосприйняття православної людини.

Святість становить смисловий аспект православної молитовної культури загалом та молитовних текстів зокрема. Православна молитва — це своєрідна «збірка» моральних та ідеологічних норм, які визначають духовне буття людини.

Мета статті — дослідити святість як ідеал, що репрезентується в контексті молитовної культури православ'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що досі молитовні тексти були темою дослідження головним чином богословської літератури, пов'язаної з їх теологічним й етичним осмисленням. У подібній літературі зазвичай містяться рекомендації про прийоми і правила читання молитов, пропонуються різні класифікації псалмів, здійснюються спроби розробити й описати структуру молитовних текстів. Приклади осмислення молитви (а в деяких випадках запровадження нововведень у середовище молитовної культури) трапляються в цілої плеяди святих отців, починаючи з перших століть існування християнства і завершуючи духовними наставниками та богословами сучасності. У працях сучасних богословів і духовних наставників зберігається тенденція до систематизації святоотецької літератури, збереження та адаптації первинних тенденцій в осмисленні молитви в сучасному суспільстві.

В академічному богослов'ї питання осмислення молитовної практики порушують К. Є. Скурат («Християнське вчення про молитву...», 2005), О. І. Осипов («Шлях розуму в пошуках істини», 1999), архієпископ Лука Кримський (В. Ф. Войно-Ясенецький, 2007) та ін.

Якщо в богослов'ї молитви присвячено значний обсяг літератури, то її лінгвокультурологічного вивчення недостатньо. Лінгвістичне осмислення молитовних текстів здійснено фрагментарно лише в небагатьох дослідженнях (О. О. Прохвятилова, М. Войтак, В. І. Карасик, К. В. Бобирева, К. С. Ізіфович, В. А. Мішланов та ін.).

У культурологічній літературі православну молитву ґрунтовно осмислено в працях Г. Д. Панкова (2010) та інших дослідників, котрі так чи інакше порушують питання православної культури.

Зважаючи на достатню кількість праць, де досліджено молитву загалом, набуває актуальності розгляд відокремлених аспектів молитви, зокрема святості як смислотворчого фактора аксіосфери православної молитви.

Виклад основного матеріалу дослідження. Достатньо поширеним виміром культури є аксіологічний зміст як універсальна характеристика соціокультурного буття. У системі цього буття людина створює, зберігає і транслює цінності, які дозволяють їй орієнтуватися у світі, а також знайти власну смисложиттєву позицію.

Потреба в духовності (вірі) і відповідних практиках утвердження віри та сили духу є однією з природних і базових, незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні. Але сучасна соціокультурна ситуація позначається, з

одного боку, переважанням індивідуалізму, прагматизму, орієнтацією на матеріальні цінності, з іншого, прагненням людини до життя, детермінованого духовними цінностями. Сучасна людина стикається з серйозними трансформаціями, які змінюють не тільки зовнішній простір її буття, але і глибинні, сутнісні основи. Ці зміни неможливо розглядати як прості причини деяких процесів, що мають місце в соціальній, економічній чи історичній реальності.

Процеси глобалізації потребують збереження вітчизняних традицій, самобутності культури, для якої характерне превалювання саме духовних цінностей. Однак повноцінний цивілізаційний розвиток українського суспільства неможливий без визнання цінностей православної культури. Це значною мірою активізує пошук шляхів збагачення наявної духовної та соціокультурної ситуації сутнісними ціннісними імперативами, основами на традиціях релігійної культури. Релігія є тим моральноутворюючим компонентом, що об'єднує суспільство навколо ідеалів і надає однаковості національному характеру. Особливо в цьому разі, на наш погляд, слід відзначити православну релігію у зв'язку з тим, що вона протягом багатьох століть історії українського суспільства відіграла і відіграє значну роль, більшу, ніж будь-яка інша конфесія.

Проблема розуміння святості, осмислення способів досягнення відповідного стану актуальні нині. Ідеали виконують функції регулятивних принципів — вони регулюють людське життя і становлять образ, відповідно до якого відбувається формування особистості. «Я є шлях і істина, і життя» — говорив Христос (*Біблія, або книги Святого письма Старого та Нового заповіту*, 1990, Ін.14, 6). Багато хто розуміє цю істину, намагається йти цим шляхом, але не для всіх ідеал святості стає смисложиттєвою позицією.

У православ'ї досягнення святості передбачає два рівні: моральна досконалість і онтологічне перетворення. Ідеал досконалої святості явлений Ісусом Христом, тому для православної традиції характерним є христоцентричний ідеал обоження, тобто досягнення святості як вираз богоподібності особистості. І в цьому принципова відмінність розуміння святості в християнстві від інших релігій світу. Цей ідеал досягти звичайній людині неможливо, але через уподібнення Христові, святим, можна вдосконалюватися і визначати істинність своїх вчинків.

Згідно з християнським уявленням, святість — це здійснення повноти можливостей, наданих людині. Заклик до досконалості у Новому Завіті «будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний» (*Біблія, або книги Святого письма Старого та Нового заповіту*, 1990, Мф. 5, 48) є закликом саме до святості.

Згідно з православ'ям, тільки ідеал святості може бути гідний задуму Бога про людину, тому духовне виховання людини має спрямуватися на порятунок, тобто відновлення єдиного життя з Творцем, утраченого після гріхопадіння прабатьків, перетворення людини, її духовне і моральне ста-

новлення. Тому зміст духовного виховання полягає в обоженні людини, набутті ним образу і подоби Творця.

Святість визначає духовну сутність людини, риси якої проявляються в моральній поведінці. Таке розуміння святості свідчить про те, що її слід розглядати як системоутворюючу силу особистості, за допомогою якої людина пізнає любов, добро, вірність, чесність, вдячність, смирення, самопожертву та багато інших цінностей. Ось чому святість поряд з духовністю й моральністю є однією з найважливіших категорій особистості.

Індивід, досягаючи стану святості, набуває можливості повної реалізації себе як особистості. Святість означає неповторну і незамінну індивідуальність, свободу від детермінованості законам природи, долі тощо, тобто справжнє самовизначення. Відкритість і безкорисливість святості протилежні самозамкненості, егоїзму.

У православ'ї людина визначається святістю Божою «не за еством, а за причастям, подвигом і молитвою» (Святитель Кирилл, Архієпископ Ієрусалимський, 1991). Ось чому настільки важлива була у святоотцівській традиції роль молитви як найефективніший засіб обоження на шляху духовного порятунку. Саме тому досягнути аксіологічний простір молитовної культури православ'я неможливо без розгляду святості як ідеалу, який становить її смисловий аспект. У зв'язку і з цим важливою є репрезентація концепту святості в текстах православних молитов.

З позиції православ'я молитва — це шлях до святості, який передбачає певну поведінку, що відповідає релігійним канонам, цінностям. Ось як визначав молитву Св. Іоан Златоуст: «Вона [молитва] відділяє тебе від безсловесних тварин, вона об'єднує з ангелами, і якщо хто ревно намагається присвятити все своє життя на молитви і служіння Богу, то такий скоро зробить своїм надбанням і життя, і поведінку, і честь, і благородство, і мудрість, і розум. Що могло б бути святіше, ніж розмова з Богом?» (Св. Іоанн Златоуст, 1991).

Метою шляху до святості є пізнання Бога, моральне самовдосконалення. Але для православ'я найціннішим є навіть не мета шляху, а сам вступ на цей шлях добра, правди, справедливості. Любов до Бога об'єднується з любов'ю Божою, і завдяки його благодаті людина поступово починає змінюватись.

У православній традиції сходження до святості починається з уславлення і подяки Богові за все. Ті чи інші блага у своєму житті, про які людина не просила, вона вважає милістю Бога до себе і теж дякує за них. Якщо бажане не виповнилося, православний християнин дякує Богові все одно, оскільки вірить, що Господь любить його і влаштовує все для порятунку його душі. А те, що не здійснилося, можливо, передчасне або шкідливе для нього, тільки людина не завжди знає про це — їй складно збагнути премудрість Божу. Також православна людина під час молитви дякує Богові, коли

отримує прощення («Дякую Тя, Христе Боже...», «Слава Богу»). Для всіх випадків, навіть у скорботах, доречна подячна молитва «Слава Богу за все», «За все дякуйте» (*Біблія, або книги Святого писма Старого та Нового заповіту*, 1990, Фес. 5, 18). Так, тексти православних молитов є надзвичайно показовими і важливими в розумінні того, з чого слід починати сходження до святості.

Серед християнських чеснот одна з основних — смирення, яке стверджувалося як найважливіша і необхідна для особистості духовна сила, що очищає людину від пристрастей і отожднює з образом і подобою Бога. І навіть поза християнством вона є вельми цінною якістю, що свідчить про високий рівень духовного розвитку людини.

Одним з найдієвіших шляхів досягнення християнського смирення є шлях аскези. На шлях аскези стає лише та людина, котра усвідомлює свою внутрішню недосконалість, намагаючись підкорити свої тіло та волю. Тому духовний погляд подвижника в обмеженій, спотвореній гріхом і пристрастями людини передусім у собі самому викриває нові недосконалість, і відчуття відстані від ідеалу збільшується, іншими словами, етичний розвиток особистості супроводжується усвідомленням своєї безмежної недосконалості.

У християнській аскетичній молитва розглядається як невинна духовна довічна праця, яка орієнтує людину на активну життєву позицію. Шлях аскези, властивий лише подвижникам, відкриває внутрішній світ людини, дозволяє пізнати свої сутність, духовний потенціал, можливості тієї сильної волі, що закладена природою, досягнути містичний шлях спілкування з божественним. Отже, духовна праця і духовна боротьба становлять нерозривну єдність цілісного молитовного процесу.

Можна стверджувати, що в стані святості людина стає абсолютно байдужою до всього тлінного, тимчасового, суєтного і корисливого, тобто всього, що становить матеріальний аспект життя людини. Саме тому молитву аскети розглядають як надійну духовну зброю в протистоянні мирським спокусам. Як сказав преподобний Ісаак Сирін, «так нехай же серце кожного прагне святості в наш час, як і багато століть тому, постійно звучатиме наступна така виголошена молитва: Господи, не відними від мене благодать Твою; та не втрачу я пізнання Тебе, сповненого надії» (Преподобный Исаак Сирин, 2012).

Питання про духовне життя християнина у формі аскетичного усамітнення, яке передбачає молитовну працю в поєднанні з фізичною, посідає значне місце у творах Святих отців. Так, ця тема є основною в богословських працях Макарія Єгипетського, Іоана Златоуста, Григорія Палами. У численних творах Єфрема Сиріна подано цілісні картини життя сирійських подвижників, у яких центральне місце відведене молитві. Єфрем Сирін написав немало молитовних текстів і релігійних гімнів, які збагатили церковне богослужіння.

З-поміж пізніх представників Святих отців слід відзначити відомого православного церковного діяча XIX ст. Ігнатія (Брянчанинова), котрий систематизував святоотцівську спадщину.

Розкриття позитивних християнських цінностей було найголовнішою ознакою багатьох творів святителя Ігнатія. Так, у творі «Аскетичні досліді» (Ігнатій (Брянчанинов), святитель, 2001) святитель Ігнатій ґрунтовно аналізує проблему духовності та моральності. На думку святителя, духовність людини є тією основою, яка визначає все її життя, її світогляд, свідомість, ставлення до світу. Духовність виражає індивідуальність людини, визначає мотиваційну сферу людини. Саме тому вона має життєстверджуюче та життєорієнтуюче значення.

Особливо в «Аскетичних дослідіах» святитель акцентував на християнських чеснотах. Він докладно пояснює духовний сенс євангельських заповідей, описує духовно-моральні якості, яких набуває людина.

Слід зазначити, що твори святителя Ігнатія є не стільки результатом теоретичних міркувань, скільки вираженням його власного аскетичного досвіду, досвіду самовиховання, особистісної духовної рефлексії.

Висновки. У дослідженні здійснено спробу уточнити аксіологічний зміст молитовної культури православ'я та розкрито святість як ключову цінність.

Розглядаючи ідеал святості, який становить смислову ланку молитовної культури православ'я, доведено: у культуротворчому процесі святість виконує функцію конструкта. У зв'язку з цим результатом культуротворчості є молитва.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розглядом смислового аспекта святості в межах текстів православних молитов.

Список посилань

- Біблія, або книги Святого письма Старого та Нового заповіту.* (1990). Б.м.: Об'єднання біблійних товариств.
- Бычков, В. В. (1999). *2000 лет христианской культуры.* (Т. 2, с. 35). Москва: Российские пропилеи.
- Ігнатій (Брянчанинов), святитель. (2001). *Собрание сочинений.* (Т. 1. Жизнеописание. Аскетические опыты). Перезид. Спасо-Преображенского монастыря. Полтава: Полтавская епархия.
- Лука (архієпископ). (2007). *Избранные творения.* Москва: Сибирская благовонница.
- Осипов, А. И. (1999). *Путь разума в поисках истины.* Москва: Благо.
- Панков, Г. Д. (2010). Аксіологічні аспекти молитви у творчості архієпископа Кримського Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). *Історія релігій в Україні.* (Кн. 2, с. 393-400). Львів: Логос.
- Преподобный Исаак Сирин. (2012). *О божественных тайнах и о духовной жизни. Новооткрытые тексты.* Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко.
- Святитель Кирилл, Архієпископ Іерусалимський. (1991). *Поучения огласительные и тайноводственные.* Москва: Синодальная библиотека Московского Патриархата.

- Св. Иоанн Златоуст. (1991). *Полное собрание творений*. (Т. 1., кн. 2). Москва: Православная книга.
- Скурат, К. Е. (2005). *Христианское учение о молитве и ее значении в деле нравственного совершенствования*. Клин: Христианская жизнь.

References

- The Bible, or the Book of the Holy Writ of the Old and New Testament*. (1990). В.м.: Obiednannia bibliinykh tovarystv. [In Ukrainian].
- Bychkov, V. V. (1999). *2000 years of Christian culture*. (Vol. 2, p. 35). Moscow: Rossijskie propilei. [In Russian].
- Ignaty (Bryanchaninov), hierarch. (2001). *Collected works*. (Vol. 1. Biography, ascetic experiences). Reissue of Spaso-Preobrazhenskiy Monastery. Poltava: Poltav. yeparkhiya. [In Russian].
- Luka (archbishop). (2007). *Selected works*. Moscow: Sibirskaya blagozvonitsa. [In Russian].
- Osipov, A. I. (1999). *The way of the mind in search of truth*. Moscow: Blago. [In Russian].
- Pankov, H. D. (2010). *Axiological aspects of prayer in the work of the archbishop of the Crimean Luka (of V. F. Voino-Yasenetskyi). The history of religion in Ukraine*. (Book 2, p. 393-400). Lviv: Lohos. [In Ukrainian].
- Saint Isaac the Syrian (Isaac of Nineveh). (2012). *On the divine mysteries and spiritual life. Newly discovered texts*. St.-Petersburg: Izdatelstvo Olega Abyshko. [In Russian].
- Svyatitel Kirill, Archbishop Hierosolymitan. (1991). *Catechetical and secretive lectures*. Moscow: Sinodalnaya biblioteka Moskovskogo Patriarkhata. [In Russian].
- St. John Chrysostom. (1991). *Complete set of works* (Vol. 1., book 2). Moscow: Pravoslavnaya kniga. [In Russian].
- Skurat, K. E. (2005). *Christian teaching on a prayer and its meaning in the matter of moral perfection*. Klin: Khristianskaya zhizn. [In Russian].

UDC 271.2-43-428-242.6.1

P. O. Popova, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ocpol@mail.ru

0000-0001-9422-1979

THE IDEAL OF HOLINESS IN THE CONTEXT OF THE PRAYER CULTURE OF ORTHODOX CHRISTIANITY

The aim of this paper is to study holiness as the ideal that is represented through the prism of a prayer of Orthodox culture.

Research methodology. Methodological bases of the article are determined by the use of culturological approach in the analysis of an Orthodox prayer with the aim of its understanding and disclosure.

Results. The study revealed that holiness defines the paradigm of spiritual values for the society, and therefore it is relevant to study this cultural construct.

The key point in achieving the ideal of holiness is a prayer. Holiness stands as the ideological and semantic basis of a prayer. A prayer is a cultural text, where the issue of human's orientation in the universe is embodied. It orients the human desire of meaning and life for the transcendent and the key role is played by the ideal of holiness. Hence, it becomes relevant issue of holiness as the incarnate ideal of Orthodox culture. It is claimed that holiness as a cultural construct integrates the christocentricity ideal of the deification around itself and ascetic tactics for its implementation. The Christian consciousness is focused on this ideal, which value intentions can be clearly seen in the texts of Orthodox prayer. The results of the study suggest that a prayer is filled with ascetic values. One of the major among them is humility as limiting the human's autonomy in favour of the recognition of unconditional value of God.

Novelty. An attempt is made at defining the concept of holiness in the framework of Orthodox prayers' texts. In the axiological field of the Orthodox prayer practice the spiritual elevation of personality is indisputable. The person attaches to the spirituality through the prayer and therefore to holiness.

The practical significance. The results of the study can be used in general and special courses on studying the religious culture, particularly the Orthodox culture.

Key words: *holiness, prayer, value, ideal, asceticism, humility.*

Надійшла до редколегії 17.05.2017 р.